

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ

На правах рукопису

СЕМЕНОВ ВАСИЛЬ ФЕДОРОВИЧ

**ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ РЕФОРМУВАННЯ
РЕГІОНАЛЬНОГО АПК
В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКОВИХ ВІДНОСИН**

08.10.03. — Міська і регіональна економіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

В. Сем

Київ - 1996

ДВ.35.077

Дисертацією є рукопис

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

Робота виконана в Одес
університеті

00754034 (N)

- Офіційні опоненти:**
1. Доктор економічних наук, професор,
дійсний член (академік)
Української академії аграрних наук
БОРЩЕВСЬКИЙ Петро Прокопович
 2. Доктор економічних наук, професор,
дійсний член (академік)
Української екологічної академії наук
РУСНАК Петро Павлович
 3. Доктор економічних наук, професор
СТЕЧЕНКО Дмитро Миколайович

Провідна установа: **Інститут аграрної економіки
Української аграрної академії наук**

Захист відбудеться 20 червня 1996 р. об 11 год 30 хв. на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д.01.78.01 в Раді по вивченню продуктивних сил України НАН України (252032, м.Київ-32, бульвар Шевченка, 60, III поверх)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України
Автореферат розісланий " 16 " травня 1996 р.

Вчений секретар Спеціалізованої вченої ради
доктор географічних наук

М. Ковтун П.С.Коваленко

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Складність та найважливіші особливості соціально-економічних перетворень в агропромисловому комплексі (АПК) зумовлені протиріччями змін, які відбуваються у нашому суспільстві. Об'єктивна необхідність у зрушенні соціально-економічної ситуації в АПК, створенні умов для розширеного виробництва в АПК спричинили необхідність формування нового, більш ефективного механізму здійснення аграрної політики, удосконалення управління агропромисловим комплексом. Актуальний напрям економічного реформування — посилення регіональної політики з метою залучення до цього процесу регіонів різного рівня та рангу. Провідна роль тут належить областям як цілісним регіонам, що становлять у сукупності економічну могутність України, її великий ресурсно-виробничий і науково-інтелектуальний потенціал.

Однією з першорядних була і залишається проблема підвищення ефективності і результативності АПК України та її регіонів. Вона протягом десятиліть ускладнювалась, але ще більше загострилася в останні роки внаслідок некомплексного підходу до реформування економіки, різкого скорочення інвестицій у розвиток сільського господарства, диспаритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, багаторазового підвищення витрат на енергоносії, транспорт, послуги тощо.

Вирішення цієї визначальної проблеми ускладнює відсутність єдиної, виробленої на державному рівні політики перетворень в організаційних структурах АПК, значна частина яких застаріли. Цьому не сприяє також орієнтація на викорінення неефективних організаційних форм господарств — колгоспів і держгоспів, хоча це й недоцільно, доки не наберуть силу нові форми господарювання.

Нині формування і розвиток нових форм господарювання без ґрунтовної розробки теоретичних аспектів проблеми породжує небезпеку непослідовності процесів реформування і зростання суспільних протиріч, негативних явищ в економіці, особливо в аграрному секторі. Актуально-го значення набуває теоретичне обґрунтування, пошук найбільш ефективних форм господарювання в АПК країни та її регіонів, а також вивчення шляхів взаємодії суб'єктів господарювання в умовах становлення

ринкових регуляторів функціонування регіонального агропромислового комплексу.

Впродовж останніх років в Україні проводяться інтенсивні пошуки нових форм господарювання, використовуються теоретичні розробки і практичний досвід світової аграрної економічної науки.

Історичний досвід свідчить, що перші наукові праці про економічні відносини у селі з'явилися після реформи 1861 р. (В.П.Людоговський, О.С.Єрмолов, П.А.Костичев). На початку ХХ ст. сільська община почала гальмувати розвиток економіки, що відображено у працях С.Ю.Вітте, П.О.Столипіна, О.В.Кривошеїна. У 20-х роках з'являються твори О.В.Ча-янова, М.О.Кондратьєва, М.І.Туган-Барановського. Їх ідеї довгий час з успіхом використовувались у світовій практиці, а у себе на батьківщині вони залишилися невідомими широкому загалу.

Тепер, в період радикальних економічних перетворень у сільсько-господарському виробництві виникла гостра потреба переосмислення теоретичних надбань минулого, врахування їх у сучасних концепціях. Значний внесок до вивчення проблем формування АПК зробили вчені: І.П.Александров, І.І.Жадан, Ю.П.Лебединський, І.І.Лукінов, О.О.Ніконов, О.М.Онищенко, М.М.Паламарчук, В.І.Пасхавер, І.Ю.Сиваченко, О.І.Шаблій, В.І.Юрчишин, Р.О.Язініна. Формуванню аграрних відносин відведено значне місце в роботах В.І.Алексійчука, М.В.Долішнього, Д.С.Добряка, Р.А.Івануха, П.П.Маракуліна, Д.К.Прейгера, Л.Г.Чернюк та ін.

Ринкові відносини у сучасних умовах, створення нових форм господарювання знайшли відображення у працях В.Боева, Я.Білоуська, П.П.Борщевського, С.І.Дорогунцова, Є.В.Гайдуцького, С.Дем'яненка, М.Малика, Л.Молдаван, В.Тихонова, О.Г.Топчієва, П.Т.Саблука.

З проблем регіонального АПК опубліковані праці В.Амбросова, Г.Балабанова, О.Сьоміна, Л.Мармуль, Ж.Поплавської, Т.Худякової. Проте комплексних досліджень з економічних і організаційних основ реформування АПК, особливо регіональних, занадто мало. В багатьох працях вчених і практиків України, Росії, Білорусі, Казахстану, Молдови мають місце діаметрально протилежні точки зору: від збереження в існуючому вигляді колгоспів і радгоспів — до повної їх ліквідації і заснування на їх

землях селянських (фермерських) господарств. Деякі науковці вважають актуальним розвиток общинної форми господарства. Багато дискусій ведеться навкруг питання про приватну власність на землю. Виключне значення має розробка наукових основ розвитку, спеціалізації і територіальні організації регіональних АПК, стабілізації в них сільськогосподарського виробництва, розвитку різноманітних форм господарювання, формування суб'єктів ринкової економіки, вирішення проблем ціноутворення, державного регулювання функціонування нових сільськогосподарських формувань.

Не було глибоких досліджень з вказаних проблем стосовно важливого регіону — Причорномор'я, зокрема Одеської області, де великі можливості для успішного ведення сільськогосподарського виробництва використовуються надто обмежено. В Одеській області відбувається занепад виробництва сільськогосподарської продукції в державних господарствах і колективних сільськогосподарських підприємствах (КСП), а нові організаційні форми створюються повільно.

Всі ці обставини зумовили вибір теми дослідження.

Мета дослідження: розробити економічні та організаційні основи реформування регіонального АПК в умовах переходу до ринкових відносин. У процесі дослідження виникла необхідність вирішити і такі завдання: 1) визначити сутність структурно-функціональних властивостей та ознак регіонального АПК як цілісної виробничо-територіальної системи в умовах ринку; 2) поглибити уявлення про теоретичні основи управління потоком продукції в регіональному АПК; 3) виявити можливі шляхи використання зарубіжного досвіду при реформуванні агропромислового комплексу України та її регіонів; 4) визначити проблеми перехідного стану реформування аграрного сектора економіки, розробити концепцію реформування регіонального АПК як провідної ланки у проведенні економічної реформи; 5) обґрунтувати методологічні принципи стратегії вибору форм господарювання в регіональному АПК; 6) визначити найбільш ефективні шляхи розвитку фермерських господарств у регіональному АПК Одеської області; 7) обґрунтувати доцільність об'єднання фермерських господарств у асоціації та кооперативи і дати рекомендації щодо організаційно-економічних відносин у цих об'єднаннях; 8) розро-

бити методологічні підходи становлення малого підприємництва в регіональному АПК; 9) визначити особливості реформування переробних підприємств як функціональних ланок спеціалізованих систем регіонального АПК; 10) обґрунтувати об'єктивну необхідність і визначити основні напрями державного регулювання регіонального АПК в умовах переходу до ринкових відносин; 11) дати характеристику аграрного потенціалу Одеської області і визначити основні напрямки його використання в сучасних умовах; 12) обґрунтувати методичні основи прогнозу розвитку обласного АПК, розробити прогноз розвитку та розміщення виробництва основних видів сільськогосподарської продукції АПК Одеської області.

Об'єкт дослідження: Об'єктом дослідження є регіональний АПК Одеської області, процеси реформування в агропромисловій сфері, форми господарювання в умовах переходу до ринкових відносин. Одеська область відрізняється великою різноманітністю природних, економічних, соціальних, історичних умов, має потужний агропромисловий потенціал. Інтенсивному розвитку АПК області сприяють: вигідне географічне положення, родючі ґрунти, рівнинний рельєф, наявність багаточисельного міського населення, курортно-рекреаційної зони та експортних можливостей сільськогосподарського виробництва. Разом з цим для області характерні такі риси: низький рівень соціального розвитку села, недосконалий економічний механізм господарювання, недостатній рівень розвитку форм організації виробництва.

Предмет дослідження: економічні та організаційні відносини, що складаються під впливом ринкового і державного регулювання в регіональному АПК і відображають об'єктивні тенденції розвитку і функціонування різних форм господарювання.

Методологія і методи досліджень. Теоретичною і методологічною основою дослідження були праці видатних економістів минулого, сучасних українських, російських, молдавських авторів, роботи економістів США, Німеччини, Польщі, Болгарії, Канади, Тайваню, країн Латинської Америки та ін.

Використані законодавчі акти, укази Президента, постанови Верховної Ради та Уряду України з питань соціально-економічного розвитку

України. В дисертації використані також монографії, методична література з досліджуваних проблем, матеріали науково-дослідних установ, методичні й інструктивні матеріали Міністерства сільського господарства та продовольства України.

При розробці теоретичних проблем і практичних рекомендацій для переходу до ринкової економіки в дисертації широко використовується системний підхід. Він ґрунтується на всебічному врахуванні механізму створення нових форм господарювання у тісному взаємозв'язку з процесами удосконалення внутрішньогосподарчих і міжгалузевих виробничих відносин.

В роботі використані різні методи економічних досліджень: економіко-статистичний, монографічний, прогнозування, абстрактно-логічний, розрахунковий, балансовий, ретроспективний, лінійної екстраполяції, індивідуального інтуїтивного передбачення, експертних оцінок.

Інформаційною основою досліджень були матеріали статистичної звітності Міністерства статистики України, Управління статистики Одеської області, Головного управління сільського господарства і продовольства, управлінь галузей харчової промисловості і торгівлі Одеської обласної адміністрації, наукових публікацій з проблем, що досліджуються.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. Одержала подальший розвиток теорія агропромислової інтеграції і регіонального агропромислового комплексоутворення в умовах переходу до ринкових відносин: визначено нове розуміння суті агропромислової інтеграції та комплексності в умовах переходу до ринкових відносин; здійснена структурно-функціональна інтерпретація регіонального АПК як цілосної виробничо-територіальної системи; з'ясовані його структурні підсистеми та елементи. Вмотивована необхідність формування як важливої підсистеми регіонального АПК — спеціалізованого району зовнішнього (експортного) орієнтування його товарного виробництва. З'ясовані особливості формування, структура та управління потоками продукції в регіональному АПК.

Розроблена концепція реформування регіонального АПК. З'ясовано, що економічною основою всього реформування є відносини власності як головний елемент усієї системи господарювання і економічного уп-

равління. Виділено три етапи процесу реформування і визначено їх зміст. Запропонована схема реформованого регіонального АПК. Опрацьовані методологічні принципи стратегії вибору форм господарювання в регіональному АПК. Визначені шляхи вибору цих форм. Розроблено пропозиції по раціональному поєднанню старих і нових форм господарювання в регіональному АПК. Визначено, що розвиток фермерства в Одеській області буде довготривалим процесом і повинен враховувати регіональну специфіку природних, історичних, соціальних умов. Обґрунтовані доцільність і переваги об'єднання фермерських господарств в асоціації та кооперативи. Розроблено організаційно-економічні відносини в них. Запропоновані методологічні підходи до створення малого підприємства у регіональному АПК.

З'ясовано особливості реформування переробних підприємств як функціональних ланок спеціалізованих систем регіонального АПК; обґрунтована доцільність одночасного реформування сільськогосподарських і переробних підприємств та функціонування поряд з великими малими переробними підприємствами. Показана об'єктивна необхідність і розроблені основні напрямки державного регулювання функціонування регіонального АПК в умовах переходу до ринкових відносин. Опрацьовані пропозиції з цінового, кредитного і податкового регулювання відносин між суб'єктами регіонального АПК. Запропоновані методичні основи прогнозу розвитку обласного АПК, розроблено прогноз розвитку і розміщення виробництва основних видів сільськогосподарської продукції АПК Одеської області.

Наукові результати, які є конкретним особистим внеском дисертанта в їх розробку і виносяться на захист:

1. Нові положення теорії регіонального АПК як виробничо-територіальної системи.
2. Концепція реформування регіонального АПК.
3. Стратегія управління потоком продукції в регіональному АПК.
4. Особливості реформування переробної ланки АПК.
5. Методологічні принципи стратегії формування ринкових структур у регіональному АПК.
6. Основи державного регулювання функціонування регіонального

АПК в умовах переходу до ринку;

7. Шляхи розвитку фермерства в Одеській області;

8. Методичні основи та напрямки прогнозу розвитку АПК Одеської області;

9. Програми для реалізації прогнозу розвитку АПК Одеської області.

Практична цінність досліджень підтверджується такими результатами: рекомендації автора були використані у 1992 — 1994 рр. при розробці Концепції соціально-економічного розвитку Українського Причорномор'я (схвалена Мінекономіки України і Радою по вивченню продуктивних сил України НАН України 08.06.94 р.). У 1995 р. обґрунтування автора послуговувались при підготовці Національної доповіді України "Розвиток господарського комплексу приморської зони України" (розділ "Реформування агропромислового комплексу").

Теоретичні висновки та практичні рекомендації дисертації застосовані Головним управлінням сільського господарства та продовольства Одеської обласної адміністрації при розробці індикативного плану розвитку АПК області до 2010 року. Вони можуть бути використані для розв'язування задач, пов'язаних з реформуванням регіональних АПК інших областей, великих агропромислових об'єднань, асоціацій тощо. Значимість результатів досліджень збільшується з розвитком малого підприємництва, формуванням кооперативів, заснуванням акціонерних підприємств і фермерських господарств. Матеріали дисертації можна включати в різні курси лекцій в економічних та сільськогосподарських вищих навчальних закладах. Вони лягли в основу підручника "Розміщення продуктивних сил" для студентів економічних вузів (підготовлений колективом авторів і затверджений до друку Міністерством освіти на 1996 р.).

Апробація роботи. Основні теоретичні положення і практичні результати досліджень апробовані на міжнародній науковій конференції з проблем Причорномор'я (Болгарія, 1995); міжнародній конференції "Проблеми агропромислового комплексу" (Саратов, 1989); всеукраїнської конференції "Південь України і складання української державності" (Одеса, 1994); всеукраїнській конференції "Проблеми географії України" (Львів, 1994); з'їздах Географічного товариства України (Луганськ, 1980;

Сімферополь, 1985; Одеса, 1990; Київ, 1995); наукових конференціях Одеського державного економічного університету (1980—1995). Основні положення дисертації висвітлені в 42 роботах загальним обсягом 69,3 др. арк., у тому числі в монографіях і брошурах — 28,3 др. арк.

Структура і обсяг дисертації. Структура та логіка дисертаційного дослідження визначені послідовністю розгляду проблем реформування регіонального АПК у період переходу до ринкової економіки відповідно меті і завданням дисертації.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

ВСТУП

Глава 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РАЦІОНАЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО АПК В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКОВИХ ВІДНОСИН.

1.1. Закономірності функціонування регіонального АПК та особливості управління в ньому потоками продукції.

1.2. Агропромислова інтеграція та сучасний досвід проведення аграрних реформ за рубежом.

1.3. Про концепції перетворення агропромислового комплексу України.

Глава 2. СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ СТРУКТУР У РЕГІОНАЛЬНОМУ АПК.

2.1. Різноманітність форм господарювання в регіональному АПК.

2.2. Становлення фермерських господарств в регіональному АПК.

2.3. Розвиток фермерства в АПК Одеської області.

2.4. Обґрунтування розвитку асоціацій фермерських господарств у регіональному АПК.

2.5. Розвиток малого підприємництва у регіональному АПК.

Глава 3. РЕФОРМУВАННЯ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНАЛЬНОГО АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ.

3.1. Проблеми становлення ринкових відносин на підприємствах переробної ланки регіонального АПК.

3.2. Формування організаційно-економічного механізму розвитку переробних підприємств в умовах ринкових відносин.

3.3. Особливості реформування переробних підприємств як функціональних ланок спеціалізованих підкомплексів регіонального АПК.

Глава 4. РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ФУНКЦІОНУВАННІ РЕГІОНАЛЬНОГО АПК В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН.

4.1. Об'єктивна необхідність державного регулювання в АПК.

4.2. Цінове регулювання підвищення ефективності функціонування регіонального АПК.

4.3. Кредитно-фінансове регулювання ринкових відносин в АПК.

Глава 5. ВИКОРИСТАННЯ АГРАРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ПРОГНОЗ РОЗВИТКУ І РОЗМІЩЕННЯ АПК ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ.

5.1. Сучасний аграрний потенціал Одеської області, його розміщення і використання.

5.2. Методичні основи розробки прогнозу розвитку і розміщення обласного АПК.

5.3. Прогноз розвитку і розміщення виробництва основних видів сільськогосподарської продукції АПК Одеської області.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

ДОДАТКИ.

Дисертація викладена на 345 сторінках машинопису, включає 22 таблиці, 12 рисунків, крім того, список використаної літератури (32 с.). У додатках подано 14 таблиць, які характеризують ресурсний потенціал АПК Одеської області.

II. ОСНОВНІ НАУКОВІ ІДЕЇ, ПОЛОЖЕННЯ, РЕЗУЛЬТАТИ, ПІДСУМКИ І ПРОПОЗИЦІЇ, ЩО ВИПЛИВАЮТЬ З НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Нові положення теорії регіонального АПК як виробничо-територіальної системи. Агропромисловий комплекс являє собою об'єктивну існуючу сукупність виробництва та інших видів трудової діяльності, взаємопов'язаних і зорієнтованих на виробництво, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції. АПК формується завдяки агропромисловій інтеграції за територіальним принципом.

У межах певної території (регіону) відбувається інтеграція різних видів трудової діяльності, пов'язаних не тільки виробництвом, переробкою сільськогосподарської продукції та її реалізацією, але й з тими видами, що обслуговують цей процес, керують ним. Значення територіального аспекту агропромислової інтеграції полягає в тому, що сільськогосподарське виробництво і більшість споріднених галузей диференційовані за природно-економічними зонами та районами. Територіальна спеціалізація в агропромисловому комплексі — це концентрація тих чи інших його галузей на територіях, що мають більш сприятливі умови для виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції і підприємств по їх переробці з метою задоволення потреб місцевого населення і вивозу продукції в інші райони та за межі країни.

Регіональний АПК формується в межах діючої системи адміністративно-територіального поділу країни. Регіональні АПК — це цілісні одиниці, які є територіальними частинами АПК країни. Але через особливості розвитку кожного регіону, зумовлені природно-кліматичними факторами, традиціями виробництва і споживання продукції АПК, масштаб і характер інтеграції галузей і виробництв у кожному регіональному АПК мають свою специфіку. Економічною передумовою територіального поділу праці в АПК є різний рівень продуктивності праці у виробництві одного й того ж продукту через диференціацію умов і факторів. При виборі напрямків спеціалізації в регіональному АПК необхідно виходити з економічної оцінки місцевих природних та економічних умов і можливостей обміну результатами діяльності учасників агропромислової інтеграції.

Для поповнення свого фонду споживання регіони завозять лише дефіцитну продукцію АПК, а також здійснюють асортиментний обмін. Територіальна агропромислова інтеграція праці характеризується зв'язками по обміну потоками продукції АПК, ефектом від використання єдиної інфраструктури та погодженого використання природних і трудових ресурсів. Саме ці відносини надають певній території ознак елемента регіональної структури країни, в якій функціонування кожного окремого об'єкта безпосередньо впливає на розвиток усього комплексу.

Регіональні АПК являють собою досить складні утворення. Вони виступають як сукупність спеціалізованих АПК — систем виробництв, пов'язаних єдиним агроіндустріальним циклом: зернопромисловим, плодочовчевим, виноградарсько-виноробним, м'ясопромисловим та ін.

У регіонах з найбільш сприятливими умовами на основі територіальної інтеграції виробництва в територіальній структурі регіональних спеціалізованих АПК формуються спеціалізовані агропромислові райони зовнішньої (експертної) орієнтації. Спеціалізований район зовнішньої орієнтації формується в умовах значної концентрації на тій чи іншій території товарних виробництв, продукцію яких можна вивозити за межі району у великих обсягах. Але така концентрація має обмеження, що визначаються ресурсами і можливостями подальшого просторового перерозподілу продукції спеціалізації. Принципом оптимального обміну є рівні або менші витрати на виробництво продукту в районі постачальника від витрат в районі споживання. Такі спеціалізовані райони можуть стати основою для створення вільної економічної зони.

Як економічна категорія регіональний АПК в умовах переходу до ринку залишається виразником сукупності економічних відносин, які діють у формі виробничих зв'язків і виконують такі функції:

- задовольняють потреби населення регіону у продуктах харчування і непродовольчих предметах споживання;

- спрямовують потоки продукції агропромислового походження в інші регіони, які не задовольняють потреб місцевого населення;

- створюють спеціалізовані агропромислові райони експортної орієнтації;

- регулюють відносини власності в АПК;

— організують і регулюють відносини між різними формами господарювання в регіоні;

— створюють перспективну раціональнішу галузеву структуру агропромислового комплексу.

2.2. Концепція реформування регіонального АПК. Реформування агропромислового комплексу в Україні обґрунтоване численними законами і постановами Президента, Верховної Ради і Уряду. Але діють вони мляво і малоефективно. Колгоспи і радгоспи реформували здебільшого в колективну форму господарювання, залишаючи колективну заінтересованість як основу мотивації до підвищення ефективності праці. Це практично нічого не змінило у виробничих відносинах. Доля майже кожного господарства залишилась під владою його адміністрації, а основні робітники продовжують бути найманцями. Той, хто обробляв землю, не став її господарем. Клас власників-селян поки що не склався.

Досвід минулих років показує, що вплив аграрної політики на реформування АПК країни і її регіонів повинен сприяти передусім удосконаленню земельних відносин, поширенню різноманітних реформ господарювання, становленню багатокладної економіки, створенню сприятливих умов для реалізації ринкових відносин.

Аналіз державних документів і постанов свідчить: сформовано хоч і зрозумілу, але недостатньо систематизовану і теоретично обґрунтовану концепцію аграрної реформи, яка не в повній мірі підкріплена підзаконними актами і суспільно-політичними гарантіями. Для ефективного реформування АПК потрібні сучасні виробнича та соціальна інфраструктури, величезні матеріальні і фінансові ресурси, цільові державні дотації, гнучка податкова політика, науково обґрунтовані ціноутворення і страхування.

Основа реформування АПК — у запровадженні нової системи відносин між виробником і споживачем продукції. А управління має ґрунтуватись на демократичних засадах, коли виробників об'єднують загальні інтереси в досягненні і привласненні кінцевих результатів праці. Національна аграрна політика повинна бути направлена на створення механізму економічної підтримки АПК на рівні регіонів. Розвитку регіональних АПК повинно сприяти посилення зв'язків між їх складовими частинами.

В умовах переходу до ринкових відносин повинні реформуватись також усі інші ланки АПК: переробна промисловість, виробництво засобів виробництва, агротехсервіс, сфера заготівлі, зберігання та реалізації продукції АПК.

Виходячи з ситуації, що склалася на продовольчому ринку України, пропонується здійснювати реформування регіонального АПК в такій послідовності:

- на першому етапі необхідно вирішити проблему подолання кризових явищ з метою досягнення стабілізації;

- на другому, власне, перехідному, етапі розвивати усі форми власності і господарювання;

- розвивати пріоритетні форми власності і господарювання, як конкурентоспроможних агентів ринку через відповідний механізм державного регулювання. Це етап досягнення рівноваги між попитом і пропозицією на продовольство;

- всебічно розвивати сільськогосподарську кооперацію на засадах структурної перебудови агропромислового комплексу і введення механізму державного регулювання.

Усім цим етапам притаманні загальні риси: поступове вдосконалення форм власності і господарювання; зміни організаційної структури виробництва в сільськогосподарських, переробних, агросервісних та інших підприємствах; державне регулювання економічних і земельних відносин; розвиток підприємництва; розробка і освоєння якісно нових технологій; підготовка і перепідготовка кадрів для виробництва в ринкових умовах; соціальне перетворення села.

Проведення аграрної реформи у регіональному АПК багато в чому збігається з її реалізацією в АПК усієї країни. Щоб кризові явища не паралізували агропромисловий комплекс, необхідно повернути селу борги, які йому винна держава. Тільки після позитивного вирішення цього питання можна приступати до другого етапу реформи — еволюційного природного розвитку форм господарювання на основі всіх форм власності без втручання держави (крім держпідтримки). На цьому етапі сільські товаровиробники, спираючись на законодавчі акти, повинні самостійно прийняти остаточне рішення стосовно зазначених форм і, таким чином,

визначити своє майбутнє.

Маючи тверду законодавчо-правову базу і зроблений трудовими колективами вибір, уряд повинен реформувати конкуруючі структури в регіональному АПК. Їх дві групи: 1) державні, колективні і колективно-пайові форми господарства; 2) господарства, основані на приватній власності на землю і її оренді (різноманітні форми фермерства).

В кожному регіональному АПК повинен бути ретельно вивчений його виробничий потенціал, земельні, водні, трудові ресурси, основні виробничі фонди. У програмі розвитку обласного АПК повинні бути передбачені можливість самозабезпечення продукцією, масштаби ввозу та вивозу її.

У відносинах між виробниками сільськогосподарчої продукції і її споживачами повинна бути застосована контрактна система, яка сприятиме тісній інтеграції сільського господарства і переробної промисловості.

На базі регіональних спеціалізованих підкомплексів треба створювати спеціалізовані асоціації різних типів. Це можуть бути галузеві і міжгалузеві формування: тваринницькі або рослинницькі агрокомплекси, агрофірми, агрокомбінати, агрооб'єднання.

За умов переходу до ринкових відносин в регіональному АПК необхідно створити ефективну систему реалізації його продукції. Повинні стати нормою вільна реалізація продукції, ринкове регулювання цін, інвестицій, бартерного обміну, фінансування за рахунок створення відповідних цільових фондів, зовнішньоекономічні зв'язки.

В регіональному АПК рівня області доцільно створити фінансово-маркетингово-управлінську структуру, до складу якої входили б товарно-фондова біржа, інформаційна система, науковий центр тощо. Питання управління регіональними АПК повинні забезпечувати координацію його структур. Для цього необхідно створити координаційну раду в обласному центрі (рис. 1), до складу якої повинні входити представники державної влади, спеціалізованих ланок усіх сфер АПК, а також інших структурних ланок.

В реформованому АПК не слід відмовлятися від складання регіональних планів — вони існують у багатьох країнах, зокрема у розвину-

Рис.1 Структура реформованого регіонального АПК.

тих. У регіональних планах розвитку різних ланок АПК не доцільно акцентувати на обсягах виробництва, як це було в недалекому минулому. Система регіональних планів різних форм господарювання в регіональному АПК повинна мати такі розділи: підвищення і стабілізація прибутків; виробництво пріоритетних видів продукції; маркетинг; форми використання різноманітних ресурсів.

В умовах переходу до ринкових відносин підлягають реформуванню різні за масштабами і структурою агропромислові формування. Якщо такі формування будуть у складі однієї асоціації, то питання інтеграції між сільськогосподарською і переробною ланками будуть вирішуватись на основі комбінування. В разі приналежності виробництва переробки різним власникам має запроваджуватися контрактна форма інтеграції.

Таким чином, інтеграція в регіональному АПК, функціональна диверсифікація його складових частин, посилення процесів приватизації, розвиток форм власності і господарювання, зовнішньоекономічні фактори розвитку — це основні напрямки реформування досліджуємого комплексу.

2.3. Стратегія управління потоками продукції в регіональному АПК.

Продукція, що створена протягом певного часу і надійшла в особисте або виробниче споживання як у середині, так і за межами даного комплексу, формує завершальний потік продукції регіонального АПК. У натуральному вигляді цей потік продукції складається: з усього обсягу продукції, виготовленої з сировини сільськогосподарського походження для потреб даного регіону; сільськогосподарської продукції, що надійшла в особисте або суспільне споживання без промислової переробки, призначеної для споживання в регіоні; продукції, яка направляєється для масового споживання за межами даного комплексу; з продукції, призначеної для державних, регіональних і місцевих резервних ресурсів; продукції, що становить експортні ресурси; продукції, що споживається як сировинний ресурс у галузях АПК за межами регіону.

Питання управління потоками продукції стоять досить гостро, тому що ліквідація командно-адміністративної системи не супроводжувалась відповідним запровадженням і налагодженням нової управлінської системи, а також тому, що агропромисловий комплекс дуже близький до ринку споживання.

Головний зміст управління потоками продукції в регіональному АПК забезпечення населення регіону продуктами харчування і реалізація цих продуктів за межами регіону. Споживачів потоків продукції можна умовно поділити на три групи (табл. 1).

Раціональне управління усіма групами потоків продукції повинно закріпити внутрішні і зовнішні зв'язки регіонального АПК.

В умовах ринкової системи господарювання основним типом зв'язків між суб'єктами в агропромисловому формуванні є відносини координації, взаємозв'язків рівних партнерів. Цьому типу відносин відповідає матрична структура управління, а також структура управління за потоками продукції.

Обов'язковою умовою стратегії управління є функціонування управління потоками продукції на засадах рівності усіх суб'єктів виробництва, реалізації і споживання. Ця рівність може бути реальною лише за умови запровадження двоєрівневої системи управління. Рада уповноважених представників, що складається з уповноважених усіх підприємств і установ, — головний орган управління. Цей орган розглядає перспективні плани і програми розвитку; розробляє положення про фінансово-розрахунковий центр і централізовані фонди; вирішує питання ціноутворення; визначає структуру і штати апарату управління.

Управління підсистемами також здійснюється виборною Радою уповноважених і керівників, до функцій яких повинні входити вирішення питань виробничого характеру. Розвиток системи управління потоками продукції буде сприяти більш швидкому становленню ринкових відносин в регіональному АПК.

2.4. Особливості реформування переробної ланки регіонального АПК. Визначальним у реформуванні переробних підприємств як функціональних ланок спеціалізованих систем регіонального АПК є формування приватної власності, прискорення приватизації. У переробній промисловості необхідно створити альтернативний уклад за принципом соціальної протизаги для того, щоб жоден з суб'єктів господарювання не зміг домогтися абсолютного домінування на ринку. Господарська ініціатива повинна стимулюватись правом приватної власності на засоби виробництва. Необхідно створювати асоціації, в яких діяв би механізм опти

Таблиця 1

Потоки продукції в регіональному АПК

Споживачі продукції регіонального АПК		Мета виробництва та переробки продукції АПК	Джерело фінансування	Рівень управління
група	склад			
1	Заклади Міністерства охорони здоров'я; дитячі заклади, спец. інтернати, закриті спеціальні заклади, інші контингенти людей, що знаходяться в стаціонарних державних закладах, державні резерви насіння, страхові ресурси та ін.	Безпосереднє споживання	Держбюджет	Державні відповідні міністерства та установи
2	Населення даного та інших регіонів, споживачі в країнах світу	Безпосереднє споживання	Місцевий бюджет, вільні кошти підприємств, банківські кредити	Регіональний: адміністрація регіону, інші регіональні структури влади
3	Комерційні структури, населення та інші споживачі в регіоні та за його межами, у т.ч. населення зарубіжних країн	Перепродаж	Кошти комерційних структур, у т.ч. зарубіжні	Комерційні структури

мального поєднання інтересів виробників сировини і її переробників.

Перехід до ринкових відносин викликає глибокі зміни в переробних ланках спеціалізованих підкомплексів і потребує вирішення багатьох економічних проблем. Серед них, наприклад, питання структурної переорієнтації і технологічної перебудови переробних галузей, техніко-технологічна база яких повністю виснажена і дуже відстає у своєму розвитку від аналогічної бази промисловості розвинутих країн. Фондовий потенціал переробних галузей АПК Одеської області досяг стану неможливості подальшої його експлуатації. Якщо не вжити заходів, майже всі галузі по переробці сільськогосподарської сировини в області можуть опинитись в стані деградації.

Необхідно створити умови для синхронного процесу переведення на ринкові відносини всієї переробної ланки регіонального АПК. Це переведення повинно супроводжуватись широким розповсюдженням нових форм господарювання в переробній промисловості.

Процес приватизації, що почався у переробній ланці АПК, не відповідає інтересам сільських товаровиробників. Необхідно, щоб більша частина переробних підприємств перейшла у власність виробників сільськогосподарської сировини або щоб вони стали основними співвласниками. Це має відбуватися шляхом створення товариств з обмеженою відповідальністю, закритих і відкритих акціонерних спілок з контрольним пакетом акцій у сільських товаровиробників. Цим можна забезпечити незалежність сільського виробника, стимулювати його постійний інтерес до функціонування регіонального АПК. Організаційні зв'язки великих промислових підприємств з іншими сферами обласного АПК можуть запроваджуватись на таких взаємовигідних умовах, як спільне використання капіталу, єдина кредитно-фінансова та інвестиційна політика.

Переробні підприємства повинні стимулювати усі форми господарювання на селі, а також прагнути до повного задоволення потреб споживача у високоякісних і дешевих продуктах переробки сільськогосподарської сировини. Не забезпечивши цих умов, переробні підприємства можуть позбутися сировини і попиту споживачів на свою продукцію.

В АПК Одеської області спостерігається тенденція до створення ма-

лих за потужністю переробних підприємств, цехів, сховищ і агросервісу. В реформованому регіональному АПК основними у переробній ланці мають залишатись великі промислові підприємства.

Стратегія структурних перетворень переробних підприємств регіонального АПК повинна зводитися до більш інтенсивного розвитку завершальних стадій технологічного циклу виробництва кінцевої продукції. Перспективним є залучення приватних інвестицій у переробні галузі промисловості. Інвесторів має привабити відносно невисока фондоемкість, короткий виробничий цикл цих виробництв і масовий попит на більшу частину кінцевої продукції. Держава повинна забезпечити стимулювання інвестицій у пріоритетні галузі, передбачивши додаткові податкові і кредитні пільги для інвесторів у харчову промисловість і виробничу інфраструктуру, а також контроль за інвестиційними ресурсами.

2.5. Методологічні принципи стратегії формування ринкових структур регіональному АПК. Вивчення форм господарювання, з урахуванням процесів, що відбуваються в агропромисловому комплексі дозволяє визначити деякі напрямки розвитку ринкових структур в умовах радикальних змін в АПК.

Нині колективні сільськогосподарські підприємства (КСП) і держгоспи у більшості регіонів України залишаються основою сільського господарства, головним джерелом створення продовольчого фонду. Практика останніх років свідчить: в умовах традиційної бідності українського села переваги колгоспів і радгоспів ще довго превалюватимуть над їх недоліками. Однак надто рано стверджувати або заперечувати переваги нових форм господарювання.

В регіональному АПК під впливом різних обставин виникло багато форм господарств, кожна з них має право на життя, їх об'єднують економічні умови функціонування (рис.2).

Стратегія формування ринкових структур полягає насамперед у поєднанні двох принципів: особистої заінтересованості і відповідальності товаровиробника та переваг концентрації виробництва. Необхідно також поєднувати різні форми господарювання, створюючи сприятливі умови для відродження кооперації, максимально враховуючи місцеві умови і природний потяг людини до самостійності.

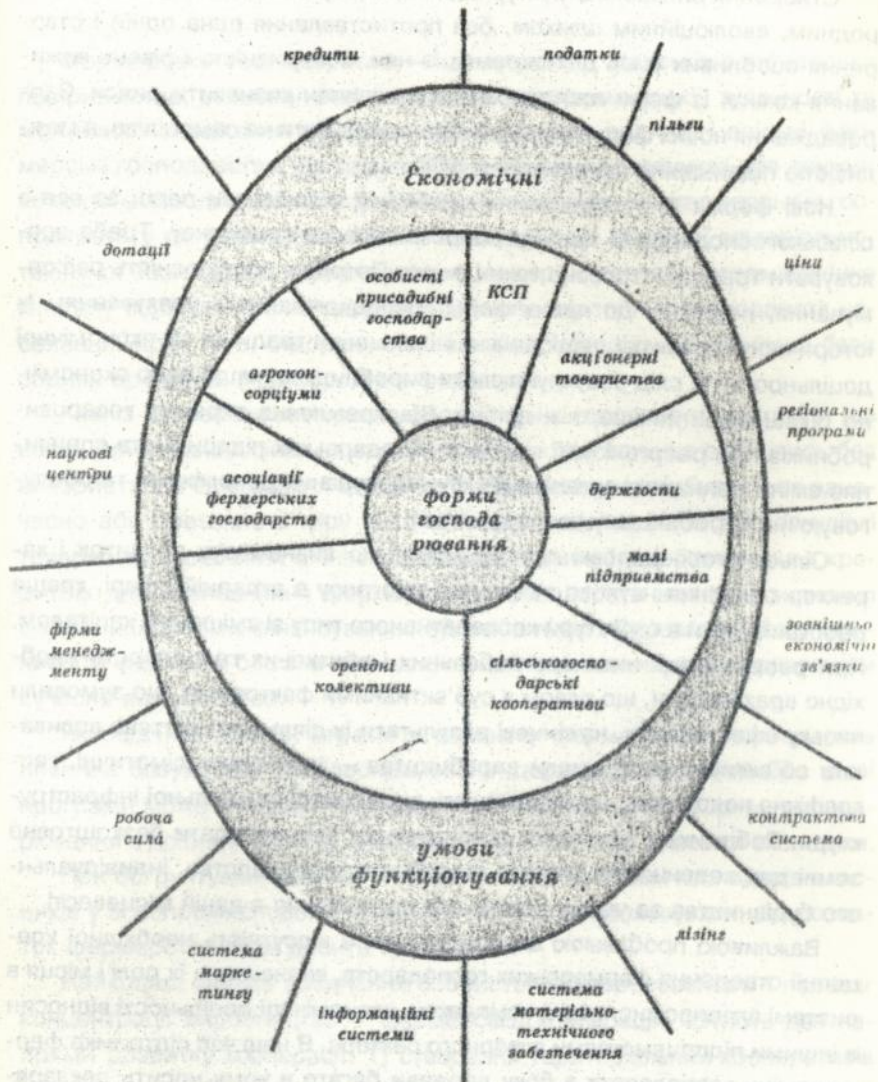

Рис. 2 Умови і форми господарювання в регіональному АПК.

Створення ринкових структур повинно відбуватися добровільно, природним, еволюційним шляхом, без протиставлення одна одній і створення особливих умов для окремих із них. Ефективність і рівень виживання кожної із форм господарювання повинен визначити ринок. Запровадження нових форм господарювання має бути не самоціллю, а можливістю підвищення ефективності АПК.

Нові форми господарювання необхідно створювати перш за все в сільськогосподарській ланці агропромислового комплексу. Треба враховувати традиції стосовно таких форм. Потрібна послідовність реформування, переходу до нових форм господарювання з урахуванням їх історичного розвитку, національних і місцевих традицій та економічної доцільності. Не слід розукрупнювати виробництво, якщо воно економічно більш ефективніше, ніж дрібне. Відокремлення окремих товаровиробників при реорганізації сільськогосподарських підприємств спричиняє зміни принципів організації і функціонування допоміжних та обслуговуючих виробництв у господарствах.

Сільськогосподарські підприємства, що визначають розвиток і характер освоєння науково-технічного прогресу в аграрній сфері, краще реорганізувати в структури кооперативного типу зі змішаним капіталом. При реорганізації низькорентабельних і збиткових господарств необхідно враховувати, що разом з суб'єктивними факторами, що зумовили низьку ефективність, на кінцеві результати їх діяльності суттєво впливають об'єктивно гірші умови виробництва — природно-кліматичні, географічне положення, нерозвиненість виробничої і соціальної інфраструктури. Робітникам сільського господарства слід передати безкоштовно землі для ведення особистого підсобного господарства, індивідуального будівництва за умови постійного проживання в даній місцевості.

Важливою проблемою аграрної науки є відсутність необхідної концепції створення фермерських господарств, визначення їх ролі і місця в системі агропромислового комплексу, економічної доцільності відносин з іншими підприємствами аграрного сектора. В наш час підтримка фермерських господарств з боку держави багато в чому носить декларативний характер, і це стримує розвиток такої важливої форми господарювання.

Фермерське господарство — це приватне сільськогосподарське підприємство, засноване на ініціативній підприємницькій діяльності та можливості залучення найманої праці. Існують родинні і спільні фермерські господарства, що базуються на родинних стосунках або дружніх зв'язках між родинами. Основні умови функціонування фермерських господарств у регіональному АПК — це створення надійної матеріально-технічної бази і джерел фінансування. На першому етапі нагромадження капіталу відбувається за рахунок особистих підсобних господарств населення. Крім того, створенню мінімальної матеріально-технічної бази сприяє орендний підряд родини фермера.

Аналіз становлення перших фермерських господарств показує, що навіть при низьких цінах на засоби виробництва вони не обійшлися без використання банківських кредитів. Видача кредитів відбувається одночасно або поетапно в міру виконання будівельних робіт або закупівлі товарно-матеріальних цінностей. Поряд із звичайним банківським кредитом для становлення фермерських господарств важливе значення мають інші форми фінансування, зокрема лізінг. Перевага його у можливості фермерів без значних одночасних капітальних витрат розпочати сучасне виробництво.

Як свідчить аналіз, стратегія розвитку фермерських господарств повинна базуватись на цілеспрямованій державній програмі. Без такої програми може виникнути загроза перетворення нової форми господарювання в дрібнотоварний і малоефективний сектор сільської економіки.

При обґрунтуванні шляхів створення міцної системи господарів-власників у агропромисловому комплексі необхідно враховувати, що розвиток фермерства буде досить тривалим.

Найкраща форма поєднання особистої заінтересованості і переваг концентрації виробництва — фермерська кооперація. Існують два напрями розвитку кооперації: 1) створення територіальних кооперативів або асоціацій; 2) створення міжгосподарської кооперації. Найбільшого поширення набувають асоціації фермерських господарств.

Регіональна асоціація фермерських господарств являє собою одну з організаційно-правових форм спільної виробничо-господарської діяльності. До складу асоціації можуть входити також сільськогосподарські

кооперативи, кооперативи сервісного обслуговування, фінансово-розрахунковий центр, комерційний центр, маркетингова група тощо.

Асоціація фермерських господарств є інструментом залучення фермерів до ринкової економіки і сприяє створенню в регіональному АПК конкурентоздатного приватно-підприємницького сектора. Вона перешкоджає вилученню прибутків з фермерського сектора на користь комерційних структур, не пов'язаних з сільським господарством, створює можливості концентрації за рахунок фермерів фінансових та матеріальних ресурсів і забезпечує більш раціональне їх використання. В асоціації на відміну від колективних підприємств діють самостійні, рівноправні виробничі одиниці основного і допоміжного виробництва: їх взаємовідносини між собою і комерційним центром будуються на договірній основі. Функції управління виконують первинні колективи власників і співвласників засобів виробництва.

Асоціація фермерських господарств і кооперативів може бути як самостійним господарством, так і перехідною формою до великого приватного підприємства, або, навпаки, при певних умовах, виконавши свої функції, може трансформуватись в декілька самостійних сільськогосподарських кооперативів і фермерських господарств.

У формуванні нового регіонального АПК за умов⁹ переходу до ринкової економіки активну участь беруть самостійні приватні малі підприємства: автотранспортні; переробки і зберігання зерна, картоплі, овочів; виробництва хліба; переробки молока; автокемпінги; реалізації продукції; посередницьких послуг; громадського харчування; лізингових послуг та ін.

До позитивних факторів малого підприємництва належать: певні переваги приватної власності на засоби виробництва; юридична і економічна незалежність у прийнятті рішень; спрощена система управління; професійна взаємна заміна робітників; безпосередня участь власника в управлінні виробництвом; ініціативний характер діяльності. Мале підприємство сприяє зайнятості сільського населення, особливо між сезонами.

При створенні малого підприємства треба враховувати, чи не завдає воно шкоди навколишньому середовищу створюване виробництво.

2.6. Основи державного регулювання функціонування регіонального АПК в умовах переходу до ринку. При реформуванні регіонального АПК, особливо відносин власності, державі відводяться відповідні функції регулювання виробництва, переробки і реалізації продукції. На початку переходу до ринкових відносин державне регулювання важливо здійснювати у зв'язку з загрозою монополізму, загальним дефіцитом, практичною відсутністю ринкової інфраструктури, відповідних кадрів, масовим імпортом продовольства. Відсутність державного регулювання призвела до кризи аграрної сфери ще в перші роки реформ. Державне регулювання буде актуальним завжди, зміняться лише його акценти.

Найважливіші принципи державного регулювання: аграрний протекціонізм, поєднання економічної і соціальної мети, індикативності і директивності; програмність і системність дій.

У регіонах державне регулювання АПК в умовах переходу до ринкових відносин повинно зводитись до прогнозів його розвитку і розробки на основі цих прогнозів механізму регулювання територіально-галузевих пропорцій АПК регіону. Основна роль прогнозів полягає у визначенні темпів, пропорцій і пріоритетів розвитку АПК регіону, розміщення продуктивних сил і міжгосподарської спеціалізації на території сільськогосподарських зон і мікрозон, збалансованості їх розвитку, в проведенні єдиної науково-технічної політики щодо запровадження інтенсивних індустриальних технологій ресурсозбереження.

Основні напрямки державного регулювання функціонування регіонального АПК полягають у тому, що держава формує і вдосконалює правове підґрунтя ринкових перетворень; здійснює інвестиційну, фінансову і кредитну політику у сфері сільського господарства і АПК в цілому; формує державні продовольчі резерви; здійснює заходи стосовно зберігання і зміцнення стимулюючого впливу на економічну поведінку суб'єктів господарювання; визначає загальні економічні умови і фінансове коло діяльності самостійних господарників-суб'єктів, регулює засоби і порядок їх розрахунків з державним бюджетом; впливає на зовнішньоекономічні зв'язки і захищає внутрішній ринок від негативного впливу іноземної конкуренції.

Можна виділити три основних напрямки загальної стратегії держав-

ного регулювання регіонального АПК в умовах переходу до ринку: 1) територіальний розподіл вигідних для виробника державних контрактів на поставку продукції; 2) дії, направлені на прискорення розвитку сільських районів (наприклад, низьке оподаткування); 3) виділення спеціалізованих районів експортної орієнтації.

Один з основних шляхів втручання держави в ринковий механізм — регулювання цін. В умовах кризи в системі АПК монопольне положення на ринку займають виробники засобів виробництва, підприємства переробної промисловості, заготівельні організації. Монопольні амбіції розвиваються й у самих сільськогосподарських виробників. Тому регулювання цін треба поширити на всю монопольну систему підприємств і організацій АПК з поступовим відпуском до досягнення їх ринкової рівноваги. Дотування окремих видів продукції сільського господарства - тимчасовий засіб — потрібно згодом замінити поверненням витрат і одержанням необхідної рентабельності безпосередньо через ціни. Позацінові субсидії підтримки в умовах ринку виправдані як виняток, перш за все під спеціальні програми.

У сфері кредитної політики принципово важливою є заміна державного фінансування системою самофінансування як умови розвитку нормальних ринкових відносин. Важливе значення мають також фінансування регіональних державних програм, пільгове кредитування, економічне стимулювання виробництва найважливіших видів сільськогосподарської продукції, фінансування розвитку соціальної і виробничої інфраструктури.

Пропонується єдина система податків в АПК на базі єдиного обґрунтованого податку — податку на землю. Земельний податок не повинен комбінувати елементи поземельного та прибуткового обкладання.

Необхідно, щоб поземельне обкладання було єдиним, незалежно від того, наскільки ефективно і рентабельно використовується земля. Саме це і стимулює найкраще використання землі. Прибуткове обкладання у сільському господарстві має бути самостійним. Плата за землю і обкладання прибутку податками передбачають різні цілі, пов'язані з різними об'єктами.

2.7. Проблеми розвитку фермерства в Одеській області. У порівнянні

з іншими областями України фермерське господарство Одеської області найкраще забезпечене основними засобами виробництва: на одне господарство у 1995 р. припадало 23,6 га сільгоспугідь, 27,7 га ріллі при середніх показниках по Україні відповідно — 20,1 і 18,2 га. Питома вага зайнятих у фермерських господарствах по відношенню до загальної чисельності зайнятих у сільськогосподарському виробництві складає близько 2,7% (по країні — 1%).

Аналіз динаміки чисельності сільського населення, зайнятого у фермерських господарствах, показує невинне зростання кількості фермерів. Якщо врахувати ту обставину, що трудовий потенціал фермерських господарств формується головним чином за рахунок колгоспників, то зменшення чисельності зайнятих у КСП — явище закономірне. Як свідчать дослідження, основні виробничі напрямки більшості селянських і фермерських господарств області співпадають зі спеціалізацією великих колективних підприємств. Розподіляються фермерські господарства по території Одеської області нерівномірно. Найбільше їх на півдні області у межиріччі Дністра й Дунаю. Розміри господарств більші в північній частині області (таблиця 2). Групування фермерських господарств за розмірами земельної площі має такий вигляд: на групу з площею до 3 га в області припадає 19,2 % від загальної кількості фермерських господарств; до 10 га — 36,3 %; від 10 до 20 га — 17,2; від 20 до 30 га — 13,9; від 30 до 40 га — 4,18; від 40 до 50 га — 8,1; понад 50 га — 0,97%.

Аналіз сучасного стану фінансової діяльності фермерських господарств Одеської області показує, що найбільша питома вага у прибутковій частині становить кредит (75 — 80 %). Прибуток від власної діяльності — 11 — 15 %. Фінансова діяльність фермерських господарств поки що має від'ємний баланс.

2.8. Методичні основи і напрямки прогнозу розвитку АПК Одеської області. В дисертаційній роботі запропоновані методичні основи розробки прогнозу розміщення агропромислового комплексу. Основу методики становить твердження, що підвищення ефективності функціонування АПК регіону на сучасному етапі і в перспективі передбачає пропорційний розвиток його галузей, їх раціональне розміщення по зонах і районах. Стратегічний прогноз складається з аналітичного, концепту-

**Розподіл фермерських господарств
Одеської області по агрокліматичних районах, 1995 р.**

Агрокліматичні райони	Всього господарств %	Сільгоспугіддя %	Рілля %	У середньому на 1 господарство	
				сільгоспугідь, га	рілля, га
Північний лісо-степовий	7,5	17,3	16,5	36,5	32,3
Центрально-степовий	23,2	38,1	37,9	26,9	24,0
Приміський	18,0	11,6	11,9	10,1	9,6
Задністровський	27,5	17,4	17,4	10,0	9,3
Придунайський	23,8	15,6	16,3	10,3	10,0
Область у цілому	100	100	100	15,8	14,6

ального та прогнозного блоків. Основні завдання аналітичного блоку: регіональний аналіз сучасного стану розвитку і розміщення галузей АПК; комплексна оцінка економічних і природних умов; виявлення стримуючих факторів розвитку регіонального АПК; визначення найсприятливіших факторів, ефективного використання виробничих потужностей і матеріальних ресурсів.

Основний зміст концептуального блоку: концепція перспективного розміщення виробництва і міжрегіонального обміну агропромисловою продукцією. Вихідним пунктом розробки концепції розвитку регіонального АПК слід вважати виявлення потреб регіону в окремих видах продукції і можливостей їх виробництва.

Завдання прогнозного блоку зводиться до виявлення кількісних параметрів регіонального АПК у перспективі. Тут розглядаються два види прогнозів: прогноз розвитку галузей і виробництва регіонального АПК в цілому та прогноз структури виробленої продукції у природно-економіч-

них зонах області. Прогноз розвитку регіонального АПК розробляється з урахуванням ресурсного забезпечення, інтенсивності, структури галузей і рівня задоволення потреб населення регіону в їх продукції. Прогноз визначає також загальні показники, які є орієнтирами для розробки окремих програм, вирішення проблем розвитку і розміщення галузей і сфер регіонального АПК. Ці дані є інформаційною основою для прогнозу структури АПК природно-економічних зон області.

2.9. Прогноз розвитку і розміщення АПК Одеської області і програми для реалізації цього прогнозу. За допомогою екстраполяційних методів та методів інтуїтивного прогнозування з застосуванням оцінок експертів було розраховано два варіанти розвитку і розміщення сільськогосподарської ланки АПК Одеської області. У першому варіанті вибрано зерново-скотарська спеціалізація з розвинутим свинарством, птахівництвом у поєднанні з доповнюючими галузями. У другому варіанті — зерново-скотарська-свинарська спеціалізація з розвинутим птахівництвом. Виробництво технічних культур, винограду, овочів і картоплі в обох варіантах має однаковий розвиток і розміщення.

В роботі наведені основні показники прогнозу розвитку і розміщення сільськогосподарського виробництва. Один з результатів таких розрахунків, а саме, прогноз розвитку і розміщення виробництва зерна в Одеській області наведено у таблиці 3.

Для реалізації прогнозних розрахунків в АПК Одеської області необхідно визначити черговість вирішення галузевих і територіальних проблем ситуацій та розробити конкретні наступні програми.

1. Природно-ресурсного забезпечення АПК, на направлену на проведення комплексу землеохоронних заходів, відновлення родючості ґрунтів, покращення використання меліорованих земель і освоєння науково обґрунтованих систем землеробства.

2. Інтенсифікації і підвищення рівня розвитку кормовиробництва.

3. Розробки і впровадження технологій ресурсозбереження.

4. Використання трудових ресурсів в районах з великою міграцією активнішої частини сільського населення в міста. Заходи цієї програми повинні бути направлені на вирішення задач соціального розвитку сільської місцевості, підвищення престижності сільської праці, ефективне використання

**Прогноз основних показників виробництва зерна в
Одеській області та її природно-економічних зонах**

Показники	Одеська область	У тому числі в зонах			
		I	II	III	IV
Виробництво у середньому за 1990-95 рр., тис.т.	2086,2	490,4	573,9	316,7	805,2
Прогноз на 2010р. I варіант	2628	573,7	726,3	261,8	1066,2
II варіант	2757,6	589,2	861,6	291,9	1214,9
Урожайність в середньому за 1990-95 рр., ц/га	25,7	29,1	24,5	26,2	24,6
Прогноз на 2010 р. (I і II варіанти)	33,1	39,0	32,3	37,5	37,0
Посівна площа, за 1990-95 рр., тис. га у серед- ньому	811,4	168,5	234,2	82,4	326,2
У % до області	100	20,7	28,8	10,1	40,4
Прогноз на 2010 р. I варіант, тис. га	710,8	143,3	205,2	72,3	290,0
У % до області	100	20,2	29,0	10,1	40,7
II варіант, тис га	744,9	151,0	218,6	72,7	302,6
У % до області	100	20,4	29,3	9,7	40,6

I — Лісостеп , II — Центральний степ , III — Південний степ , IV -
Задністров'я.

ливостей фінансово-кредитної і податкової систем з метою приваблення в ці райони інвестицій.

5. Розвитку виробничої, соціальної і ринкової інфраструктури.

6. Організації навчання агробізнесу кадрів на всіх рівнях управління, починаючи з вищих ешелонів і кінчаючи рядовими фермерами. Формами навчання мають бути школи агробізнесу, різні консультативні центри, факультети та курси перепідготовки кадрів.

III. ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ АВТОРА ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ

I. Монографії, брошури, розділи в книгах.

1. Размещение, интеграция и развитие форм хозяйствования в агропромышленном комплексе региона. — Одесса: ОКФА, 1996. — 200 с. Рецензія // Економіка АПК. — 1996. — №5. — С.96.

2. Размещение регионального АПК и ресурсы оптимизации потоков производства его продукции. — Одесса, 1994, Деп. у ДНТБ України 14.XI.94., N2115 — 4К 94. — 109 с.

3. Региональный АПК: теория, практика, проблемы. — Одесса: ОКФА, 1995. — 158 с. / у співавторстві з Деречіним В.В. /. — Рецензія// Економіка АПК. — 1996. — N 5. — С. 96.

4. Агропромышленный комплекс. — В кн.: Одесская область: Территориальная организация и структура хозяйства. Концепция экономического развития / Під ред. Топчієва О.Г., — Одесса: Маяк, 1991. — С.102 — 170 / у співавторстві з Топчієвим О.Г., Нефьодовою Н.Є./.

5. Агропромисловий комплекс України: Методичні вказівки з курсу "Розміщення продуктивних сил". — Одеса: ОДЕУ, 1996. — 60 с.

6. Розміщення продуктивних сил України. Методичні вказівки. — Одеса: ОДЕУ, 1996. — 60 с. / у співавторстві з Ковалевським В.В., Михайлюк О.Л., Стеценко С.В., Єгоровим О.П./.

7. Экономический справочник растениевода юга Украины. — Одесса: Маяк, 1985. — 186 с. / у співавторстві з Фомінім Ф.Ф., Совенко М.М. та ін./.

8. Экономический справочник сельского механизатора. — Одесса:

Маяк, 1983. — 176 с. / у співавторстві з Фомінім Ф.Ф., Сovenко М.М. та ін./.

9. Концепції соціально-економічного розвитку Українського Причорномор'я. — Одеса, 1994 — 90 с. / у співавторстві з Топчієвим О.Г., Коровкіним В.П., Пузирним П.А. та ін./.

10. Закон України о коллективных договорах и соглашениях. Комментарии и рекомендации. — Одеса, 1993 — 48 с. / у співавторстві з Лапенко А.С., Свиридовим Г.М./.

11. Пригородная зона. — В кн.: Одесса-город-агломерация, портово-промышленный комплекс / Під ред. О.Г.Топчієва, — Одеса: АО БАХВА, 1994. — С. 281 — 343 / у співавторстві з О.Г.Топчієвим /.

СТАТТІ У НАУКОВИХ ВИДАННЯХ

12. Исследование областного специализированного АПК как объекта территориального планирования. — В сб. статей Проблемы формирования народнохозяйственных и территориально-производственных комплексов. — М.1984. — 0,7 др.арк.

13. Основне пути совершенствования территориальной организации плодовоощеконсервного комплекса Одесской области. — В кн.: Экономическая география вып. 30. — Киев, изд-во КГУ, 1981. — 0,5 др.арк.

14. Предплановне исследования плодовоощепромышленного комплекса. — В кн. : Географические исследования для целей планирования экономического и социального развития: Сборник науч. трудов. — Киев: Наук. думка, 1983. — 0,8 др.арк.

15. Типы интеграции производственных процессов и формы их территориальной организации. — В кн. : Географические исследования для развития агропромышленных комплексов: Сборник науч. трудов. — Киев, Наукова думка, 1986 — 1 др.арк. / у співавторстві з О.Г.Топчієвим/.

16. Совершенствование территориального планирования и управления региональным АПК. — В кн.: Дальнейшее улучшение планового руководства экономикой, развитие демократических начал в управлении производством: Сборник науч. трудов — Киев, 1980. — 0.2 др.арк.

17. Использование внутриобластного районирования в анализе регионального агропромышленного комплекса. — В кн. : Материалы Все-

союзной конференции по проблемам сельского хозяйства. — М.: Изд-во МГУ, 1983 — 0.8 др.арк.

18. Межхозяйственная кооперация и агропромышленная интеграция. — В кн.: Система управления сельскохозяйственными предприятиями и ее совершенствование: Сборник науч. трудов ОСХИ. Вып.7. — Одеса, 1979 — 0.5 др.арк. / у співавторстві з Гринь О.І./.

19. Областной специализированный агропромышленный комплекс. — В кн.: Проблемы формирования народнохозяйственных и территориально-производственных комплексов. Сборник докл. 3-й науч. конф. молодых ученых. Ч.5 — М.: СОПС, 1979.- 0.5 др.арк.

20. Принципы реформирования областного АПК в Приморском регионе Украины. Одесса, 1995. — Деп. в ДНТВ України 25.07.95 р., N 1860 — 4 к — 95. — 1.5 др.арк.

21. Уровни агропромышленной интеграции и формирование регионального АПК. — Одесса, 1995. — Деп. в ДНТВ України 25.07.95 р., N 1857 — УК 95. — 1.4 др.арк.

22. Влияние динамики цен на аграрное производство в Приморском регионе Украины. — Одесса, 1995. — Деп. в ДНТВ України 25.07.95 р., N 1858 — УК 95 — 1 др.арк.

23. Использование ресурсов в региональном АПК приморского типа в условиях рыночной экономики. — Одесса, 1995. — Деп. в ДНТВ України 25.07.95 р., N 1859 — Ук — 95 — 1 др.арк.

24. Особенности интеграции АПК Украины в современную систему международного разделения труда. — Одесса. ЦНТИЕН, 1995. — 0.25 др.арк.

25. Географічна експертиза інфраструктурного забезпечення регіону — В кн.: VII з'їзд Українського географічного товариства Київ, 1995 / у співавторстві з Н.Є.Нефьодовою і О.Л.Суворовською / — 0.1 др.арк.

26. Проблемы управления производственным комплексом региона. — В кн.: Региональные проблемы социально-экономического развития и совершенствования управления АПК. — Саратов, 1989. — 0.2 др.арк.

27. Применение математико-картографического моделирования в прогнозировании развития регионального АПК. — В кн. V съезд географического общества Украины. — Киев, Наук. думка, 1985 / у співавтор-

стві з Суворовською О.Л. / — 0.2 др.арк.

28. Территориальная структура растениеводческо-промышленного комплекса. — В кн.: IV съезд Географического общества Украины. — Киев. Наук. думка, 1980 / у співавторстві з Язичіною Р.О./ — 0.2 др.арк.

29. Деякі історико-географічні аспекти адміністративно-територіального устрою та економічного районування України — В кн.: Південь України і складання української державності, Ч.2. — Одеса, 1994 — / у співавторстві з Хомутовим В.А. / — 0.2 др.арк.

30. До вивчення адміністративно-територіального устрою України. — В кн.: Проблеми географії України. — Львів, 1994. — 0.2 др.арк.

31. Концепція реформування регіонального АПК. - В кн.: Формування ринкової економіки.: Матеріали підсумк. наук.-практ. конф. Одес. держ. екон. ун-ту. — Одеса. 1995. — 0,2 друк.арк.

ANNOTATION

Semenov V.F. Economical bases of the reformation of the regional ASC (agrarian industrial complex) in the conditions of transition to the market relations.

A manuscript of the doctor dissertation of economical sciences on speciality 8.10.03 - town and regional economy. Soviet for Ukrainian productive forces study of the Ukrainian Academy of sciences, 1996. A thesis work, which is defended, contains theoretical researches of the land relations reformation on regional level in the period of conversion into market economy. In the thesis work where suggested the conception of transformation ASC, the objective laws of function regional ASC, introduction of advanced foreign know-how of the food politic and reformation ASC in Ukrainian management of the product flows into the reformed regional ASC, peculiarity of the reformation of industry of the regional ASC the system of the state regulation ASC in the conditions of conversion to the market relations forecast of the structure changes in Odessa regional ASC.

АННОТАЦІЯ

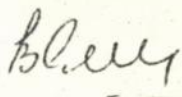
Семенов В.Ф. Економічні основи реформування регіонального АПК в умовах переходу до ринковим відносинам.

Рукопись диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.10.03 - городская и региональная экономика, Совет по изучению производительных сил Украины НАН Украины, 1996 г. Защищается диссертационная работа, которая содержит теоретические исследования реформирования агропромышленного комплекса на региональном уровне в период перехода к рыночной экономике.

Предложены: концепция преобразования агропромышленного комплекса, закономерности функционирования регионального АПК, внедрение зарубежного опыта продовольственной политики и реформирования агропромышленного комплекса в Украине, управление потоками продукции в реформируемом региональном АПК, особенности реформирования перерабатывающих предприятий регионального АПК, методологические основы стратегии формирования рыночных структур в АПК региона, система государственного регулирования комплекса в условиях перехода к рыночным отношениям, прогноз структурных изменений в АПК Одесской области.

Ключові слова: регіональний агропромисловий комплекс, аграрна реформа, аграрна політика, агропромислова інтеграція, спеціалізовані підкомплекси і райони, відносини власності, форми господарювання, переробні підприємства, фермерські господарства, асоціації фермерських господарств, державне регулювання, потоки продукції, аграрний потенціал, обсяги виробництва, структурні зміни, ринкові відносини.

Автореферат
Семенов Василь Федорович

Підписано до друку 14.05.96

Формат 60x84/16

Папір. тип N 1

Офс. Друк. Умов.-друк. арк. 2,0

Умов.-фарб. відб. 2,0

Обл.-видав. арк. 1,5

Замовл. N 253

Тираж: 100 прим.

Безкоштовно

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

252032, Київ-32, бульвар Т.Г.Шевченка, 60.

Дільниця оперативного друку РВПС України НАН України

252032, Київ-32, бульвар Т.Г.Шевченка, 60.

436600

AB 35.074